

De kerk als contrastgemeenschap

Lezing voor de Nederlands Gereformeerde predikanten op vrijdag 29 januari 2016

1. EERHERSTEL VOOR DE DOPERSE TRADITIE

In onze Eindhovense kerk kregen we bezoek van een wethouder, en enige tijd later van een aantal gemeenteraadsleden. De reden? De overheid had gesignaleerd dat we wat voor de wijk wilden betekenen en vond dat een aangename verrassing. We voelden ons gestreeld en gewaardeerd. Nog weer later kwam een gemeentelid met gemengde gevoelens thuis van een vergadering in de wijk. Hij zei: "Ik had het gevoel dat de overheidsorganisatie voor opbouwwerk die daar zat, afspraken met ons wilde maken om ons over een half jaar af te kunnen rekenen op onze prestaties." Dit is nu precies waar James Kennedy voor waarschuwt in zijn boek *Stad op een berg. De publieke rol van protestantse kerken*. Hij zegt: "Kerken, prima als je er dienend wilt zijn voor de samenleving, maar zorg ervoor dat je je eigenheid bewaart en je niet tot instrument laat maken ter realisering van het overheidsbeleid." Overigens had het ouderlingenechtpaar dat sturing geeft aan onze betrokkenheid bij de wijk al eerder attent gemaakt op dit boek, en een van de belangrijke thema's eruit op onze kerkelijke agenda gezet: *de kerk als contrastgemeenschap*. Kennedy wil daarmee zeggen, dat de tijd voorbij is dat de kerk een sturende rol kon spelen in het werken aan een betere samenleving. Zagen de reformatoren heil in een bondgenootschap tussen kerk en overheid dat dienstbaar was aan kerstening van de samenleving, Kennedy vraagt aandacht voor de doperse traditie die de kerk meer *tegenover* de samenleving ziet staan. Zijn stelling is dat de kerk als contrastgemeenschap meer kan betekenen voor de samenleving dan wanneer zij uit alle macht **relevant** probeert te zijn.¹

In deze lezing wil ik op dit concept nader ingaan. Daarbij gaat het me niet in de eerste plaats om de relatie tussen kerk en overheid. Ook focus ik niet op de missionaire vraag, hoe de kerk in de samenleving moet staan, hoe belangrijk die vraag ook is. In mijn eigen bezig zijn met deze thematiek merkte ik dat er diepere lagen bij mij geraakt werden.

- Ik ervoer een appel om op orthodoxe wijze christen te zijn en te blijven.
- Mijn blik werd gescherpt voor de invloed van het neoliberalisme, ook op de kerk.
- Ik ontdekte impulsen tot revitalisering van de kerk.
- Ik werd bevestigd in mijn gevoelens dat een correctie op intellectualisme in de kerk nodig en mogelijk is.
- Ik kreeg inspiratie om het 'praktisch atheïsme' in mijn leven te bestrijden.
- Ik kwam verder in mijn zoektocht naar een christelijk leven waarin de deugden actief worden nagestreefd.

Van dit alles hoop ik in deze lezing wat over te brengen. Ik schets eerst de beweging die wordt aangeduid met de term 'ecclesial turn' en breng daarvan enkele achtergronden in kaart. Daarna ga ik in op het denken van een van de belangrijkste vertegenwoordigers van deze beweging, Stanley Hauerwas.

2. DE 'ECCLESIAL TURN'

De aandacht voor de kerk als 'contrastgemeenschap'ⁱⁱ hangt samen met vernieuwde aandacht voor het belang van de kerk als gemeenschap. Theologen als George Lindbeck, Richard Hays, Tom Wright en John Milbank benadrukken dat de kerk meer is dan de verzameling van individuele christenen die elkaar opzoeken om hun christelijk geloof gezamenlijk te beleven. De kerk, zo zeggen zij, is belangrijk als een *polis*, een volk, met een eigen koning en eigen wetten, een eigen verhaal en in zekere zin een eigen taal. Deze hernieuwde aandacht voor de kerk als concrete sociale manifestatie van Gods verbondsvolkⁱⁱⁱ (Hays 196) staat bekend als de 'ecclesial turn'. Karakteristiek is dat het zwaartepunt wordt gelegd bij de *gemeenschap* en niet bij het *individu*, bij de praktijk en niet bij het intellectuele. Christen zijn heeft meer te maken met een *way of life* dan met een set leerstellingen die je aanneemt, en die *way of life* is verbonden met een gemeenschap. Christen worden is te vergelijken met burger worden van een land, je moedertaal leren spreken. Je subjectiviteit wordt gevormd door de gemeenschap.^{iv}

Deze 'ecclesial turn' sluit aan bij de postmoderne kritiek op de Verlichting. Ik zie reden om daar iets meer van te zeggen: alleen gezien tegen deze achtergrond wordt de betekenis en zeggingskracht van deze beweging duidelijk. Het denken in gemeenschappen is vreemd aan de Verlichting. Die wantrouwe juist de gemeenschappen zoals die worden opgenoemd in Openbaring 7:9: **landen, volken, stammen, talen**. Bij een veelheid van gemeenschappen dreigen immers conflicten, nationalisme en stammenoorlogen! Vandaar dat de Verlichting gedreven werd door het verlangen naar de universele waarheid, om zo de onderlinge strijd – denk aan de godsdienstoorlogen van de 17^e eeuw – te boven te komen. Men richtte zich op de redelijkheid en maakte zich zo los van de diverse tradities. In dat kader paasen Descartes' hameren op glasheldere, onbetwistbare inzichten, en Kants zoektocht naar een universele, redelijke moraal. Zie daar het ideaal van de moderniteit: *eenheid*. De doorwerking van dit eenheids-ideaal is niet moeilijk aan te wijzen: denk aan de eenwording van Europa: het einde van nationalistische conflicten zoals de Frans-Duitse oorlogen. denk ook aan de Universele Verklaring van rechten van de mens. Die wordt geacht overal te gelden, ook in China! Opmerkelijk verbonden met dit universalisme is het **individualisme**. De rede maakt onafhankelijk van tradities. Descartes zet de toon door zijn uitgangspunt te kiezen in het autonome individu. Gemeenschappelijkheid en universaliteit zijn slechts mogelijk doordat individuen bij het licht van de rede elkaar vinden in wat onbetwistbaar waar is. Een samenleving bestaat slechts bij de gunst van het sociaal contract dat individuen vrijwillig aangaan.^v

Postmodern is het inzicht, dat die universaliteit niet bestaat. De 'ecclesial turn, inclusief het pleidooi voor de kerk als contrast-gemeenschap, sluit daarbij aan. Wat universele redelijkheid lijkt, is in werkelijkheid de dominantie van een bepaalde groep. Er is **geen God's-eye point of view**, want iedereen kijkt vanuit een eigen, beperkt perspectief naar de wereld. Ik werk dat in vier punten uit: traditie, taal, gemeenschap, praktijk.

- Het postmodernisme onderkent dat iedereen in een traditie staat. Het werkt de inzichten van de grote hermeneutische denker Gadamer uit, die onderstreept dat daar niks mis mee is. Dit oog hebben voor de traditie komt voort uit een historiserend denken. Het menselijk bestaan is gekarakteriseerd door historisch verloop: wie we zijn, zijn we door wie we geweest zijn, en dat bepaalt mede hoe we zullen zijn. Niemand kan aan de stroom van de geschiedenis ontspringen. Vandaar de

belangstelling voor de traditie: mensen zijn gevormd door de kring waaruit zij voortkomen en van waaruit zij normen en waarden overnemen (of bestrijden). Verwant hiermee is het narratief denken, dat benadrukt dat de werkelijkheid niet statisch is, maar een historische ontwikkeling doormaakt, waarvan de zin duidelijker wordt naarmate men er een meer samenhangend verhaal over kan vertellen. De belangrijke levensbeschouwelijke en religieuze tradities vertellen ieder een eigen verhaal over de wereld: “Zo is het begonnen, nu is het zo, en het gaat daar naar toe.” Niemand benadert de wereld zonder een specifiek verhaal. Jouw manier van kijken naar de wereld wordt bepaald door het verhaal van de traditie waar je in staat.

- Het perspectief van een mens wordt in de tweede plaats bepaald door de taal die hij/zij spreekt (vgl. de **talen** van Openbaring 7:9!) Als er iets kan scheiden en voor verwarring kan zorgen (Babel!), dan de taal die je spreekt. Je kunt niet over de taal heen springen en in een neutrale, taal-loze zone terecht komen. Er is ook geen universele taal waarmee je je beperkte perspectief overstijgt. Ook wie zo'n taal ontwerpt *blijft* in een traditie gevangen, namelijk in die van het Verlichtingsdenken. En een wereldtaal als het Engels dan? In werkelijkheid is dat alleen maar een teken van de overheersing van de wereld door één bepaalde groep: de Verenigde Staten van Amerika. Typend voor het postmodernisme is de stelling dat het spreken van een taal inhoudt dat je tot een gemeenschap behoort.
- Gemeenschap is het derde postmoderne aandachtspunt. Het denken van Ludwig Wittgenstein is in dezen invloedrijk. Een taal dient **communi-icatie!** Taal creëert volgens Charles Taylor een publieke ruimte.^{vi} Taal is daarom per definitie boven-individueel. Je leert een taal spreken binnen een gemeenschap. Een andere taal *goed* leren spreken lukt alleen maar als je een andere gemeenschap binnentreedt, tijdelijk, of voorgoed. Daarbij is de taal verbonden met handelen, met een **form of life**. De gemeenschap waarbinnen een taal wordt gesproken is altijd een *community of practice*.^{vii}
- Ziedaar het vierde aandachtspunt: practice. De taal die binnen een gemeenschap wordt gesproken heeft betrekking op *sociale* praktijken. Vgl. de taal van een groep wielrenners, op een bouwplaats, in een rechtszaal, op een predikantenconferentie. Een taal spreken *is* een activiteit. Het gaat erom wat je met woorden en teksten doet. Vgl. de titel van een beroemd boek van J.L. Austin: *How to Do Things With words*. Hiermee voltrekt zich een belangrijke verschuiving. Tot en met de tijd van de Verlichting zag men de taal primair als beschrijvend, als een soort afbeelding van de werkelijkheid. In het postmodernisme wordt de taal primair gezien als een gereedschap dat je gebruikt in het sociale leven.^{viii}

Het is niet moeilijk in te zien dat het pleidooi voor de kerk als contrast-gemeenschap past in dit beeld. De kerk is één van de vele religieuze en levensbeschouwelijke gemeenschappen. Zij spreekt een eigen taal, vanuit een eigen traditie en eigen narratief perspectief, dat beheerst wordt door Jezus Christus en diens verkondiging van het koninkrijk van God. In de navolging van Christus ontwikkelt zij ook een geheel eigen **social practice**, van vergeving en Godsvertrouwen, van nederigheid en lofprijzing. Als zodanig contrasteert zij met andere gemeenschappen. Afhankelijk van tijd en plaats ziet dat contrast er anders uit. In Noord-Korea contrasteert de gemeenschap van de kerk met die van de staat. In Saoedi-Arabië met die van de soennitische Islam. In Noord-Amerika en West-Europa met die van het neo-

liberalisme. Het is niet zo dat de kerk haar claim op universaliteit prijs geeft. Haar narratief perspectief is immers dat Jezus Christus Heer van de wereld is. Hij is het ene hoofd waaronder God alles in de hemel en op aarde bijeen zal brengen, Efeziërs 1:10. Deze universaliteit loopt dus van het bijzondere (Christus) naar het algemene (Gods kosmische, universele heerschappij). Die richting kun je niet omdraaien. De **relevantie** van de kerk voor de wereld ligt juist daarin dat ze dat bijzondere inbrengt. Daarom moet de kerk niet proberen een taal te spreken die voor iedereen verstaanbaar is. De kerk moet haar eigen taal blijven spreken, die alleen vanuit haar eigen *social practices* verstaanbaar is. De kerk betitelt **de zondag** bijvoorbeeld als **de eerste dag van de week**. Daar hoort de praxis van de gemeenschappelijke kerkgang bij. Wanneer de kerk denkt relevant te kunnen zijn voor de samenleving door haar boodschap te vertalen in de seculiere taal die in onze samenleving gangbaar is, en haar levensstijl presenteert als voor ieder mens van toepassing, creëert zij de illusie van een algemeenheid die er niet is. 'Christen worden' is niet anders dan toetreden tot een geheel eigen gemeenschap, het lichaam van Christus; de *practices* gaan leren die dáár en dáár alleen gelden; de taal leren spreken die bij die practices hoort; zich op laten nemen in het verhaal van God die de wereld schiep en die in Christus bezig is haar te verlossen van zonde en dood.

Bijbels gesproken: wie gedoopt wordt, wordt ingelijfd bij Gods volk, dat is onderscheiden van alle andere volken in zoverre het exclusief aan de HEER toebehoort, Deuteronomium 32:9. Alle andere volken kregen hun eigen goden toegewezen, Deuteronomium 4:19:

Laat u er niet toe verleiden te vereren wat de HEER, uw God, voor de andere volken op aarde heeft bestemd.

Maar Abrahams nageslacht is Gods eigen volk. Als zodanig heeft het ook eigen wetten, onderscheiden van de wetten van andere volken. Zie psalm 147:19,20:

Hij maakte zijn woorden aan Jakob bekend, zijn wetten en voorschriften aan Israël.

Met geen ander volk heeft Hij zich zo verbonden, met zijn wetten zijn zij niet vertrouwd.

Israëls zonde is geweest, dat zij zich conformeerden aan die andere gemeenschappen met hun eigen goden. Vgl. Ezechiël 11:12:

Gij hebt niet in mijn inzettingen gewandeld en mijn rechten niet gedaan, maar hebt gedaan naar de rechten der heidenen die rondom u zijn.

De kerk zal een contrastgemeenschap zijn, wanneer zij zich er van bewust is dat zij Gods verbondsvolk is, levend naar zijn specifieke wetten, memorerend dat God dit volk heeft uitgekozen om via Christus de wereld onder zijn heerschappij te brengen.

3. STANLEY HAUERWAS

Hauerwas (geb. 1940) brak voor het grote publiek door met het boek *Resident Aliens*, dat hij in 1989 schreef samen met zijn vriend Will Willimon. Hij kiest daarin zijn uitgangspunt in Filippenzen 3: 20:

Wij hebben ons burgerrecht in de hemel.

Hij baseert op die tekst de stelling, dat de kerk een kolonie van de hemel is en dat christenen in deze wereld daarom *resident aliens* dienen te zijn, die voortdurend bloot staan aan het gevaar het christelijk geloof te compromitteren.^{xix} Zo zet Hauerwas de kerk neer als contrast-gemeenschap. Als van iemand geldt wat James Kennedy zegt, namelijk dat het pleidooi voor de kerk als contrastgemeenschap samenhangt met sympathie voor de doperse traditie, dan van Hauerwas. Hoewel methodist van huis uit, is hij diep door de Doperse traditie beïnvloed. Dat is gelopen via de mennonitische theoloog John Yoder (1927-1997). Ik noem twee dingen die eruit springen. Ten eerste neemt Hauerwas van Yoder diens scherpe kritiek op de **Constantinische synthese** van kerk en staat over.^x Hij meent, dat het evangelie onaanvaard werd getemd en aangepast toen keizer Constantijn het tijdperk inluidde dat het christelijk geloof het gebinte werd van de samenleving. Hij juicht het einde van die synthese toe als een kans voor de kerk om terug te keren tot het onversneden evangelie. In plaats van ijver om relevant te zijn en de samenleving te doordesemen met het evangelie, bepleit hij ijver om de kerk christelijk te laten zijn. Hiermee hangt samen – dat is het tweede – dat Hauerwas onder invloed van Yoder het **pacifisme** heeft omarmd.^{xi} Voor hem is dat de onvermijdelijk consequentie van het volgen van onze Heer Jezus: geweldloosheid is het hart, niet alleen van de Bergrede, maar van heel Jezus' leven. Wie Hem navolgt kan niet anders dan pacifist zijn, aldus Hauerwas. Daarmee krijgt zijn pleidooi voor de kerk als contrastgemeenschap maximale scherpte. Over beiden, de kritiek op het Constantinisme en het pacifisme, is genoeg te doen. Ik ga daar nu niet op in, maar wijs enkele markante trekken aan van de uitwerking die Hauerwas aan zijn beschouwingen geeft.

- Kritiek op **sentimentaliteit** in de kerk. Zo zegt hij in een interview: “Compassie kwam in de plaats van de gekruisigde Verlosser. De grote vijand van de kerk van vandaag is niet het atheïsme, maar sentimentaliteit. Er bestaat geen grotere sentimentaliteit dan de idee dat je kinderen zou moeten kunnen opvoeden zonder hen te laten lijden voor je overtuigingen.”^{xii} Elders preekt hij van “de moderne sentimentaliteit die absoluut niets in deze wereld het waard vindt om voor te sterven.”^{xiii} (RB 214) Hij omschrijft ‘sentimentaliteit’ als de meest verwoestende corruptie van de kerk vandaag de dag:

“Sentimentality, that attitude of being always ready to understand but not to judge, corrupts us and the ministry. ... Sentimentality is the subjecting of the church year to ‘Mother’s Day’ and ‘Thanksgiving’. ... Without God, without the One whose death on the cross challenges all our ‘good feelings’, who stands beyond and over against our human anxieties, all we have left is sentiment, the saccharine residue of theism in demise. Moreover, sentimentality makes ministry impossible. ... Those who take up that office ... will find themselves frustrated by a people ... not trained to want the right things rightly, but rather a people who share the liberal presumption that all needs which are sincerely felt are legitimate. ... Church will be a source of conventional, socially acceptable answers, a place to reiterate what everybody already knows, even without the church. We shall die, not from crucifixion, but from sheer boredom.”^{xiv}

- **Abortus**. In een interview zegt Hauerwas:

“Abortus is niet een klein foutje. Abortus is een afspiegeling van wie Amerikanen zijn: mensen in de USA worden verondersteld zich op zichzelf te richten en het geluk na te jagen.”^{xv}

In 1991 schrijft hij:

“Een van de meest griezelige aspecten van het huidige abortusdebat is het algemeen accepteren van abortus bij kinderen met een zeer zware beperking Waar halen mensen het idee vandaan dat kinderen met een zeer zware beperking op de een of andere manier een minder waardevol geschenk van God zouden zijn?”^{xvi}

- **Huwelijkstrouw.**

“Christenen moeten tegen hun kinderen dingen zeggen als: ‘Als wij christenen trouwen, is dat voor het hele leven.’”^{xvii}

- **Naar de kerk gaan.**

“Voor christenen is er als gezin niets belangrijker dan samen naar de kerk gaan. ... Als mijn zoon ooit zou zeggen: ‘Ik wil niet naar de mis deze zondag,’ zou ik zeggen: ‘Dat doet er niet toe. Het is onze plicht, we gaan.’ Vaak zou ik zeggen: ‘Poeh, ik weet gewoon niet of ik vandaag wel of niet in God geloof. Maar we gaan nog steeds naar de mis.’ ... Alleen hierdoor heeft het leven überhaupt zin.”^{xviii}

- **Euthanasie.**

“Een van de dingen die christenen niet doen is het doden van hun ouderen. Wij geloven dat we alle tijd van de wereld hebben om tot de dood bij elkaar te zijn. De vraag om lijden te beëindigen in de naam van medelijden blijkt in moord te resulteren. Daarom moeten wij als christenen getuigen zijn van een alternatief, zodat anderen hopelijk een betere manier van leven ontdekken.”^{xix}

Dit klinkt allemaal tamelijk ongenueanceerd. Je zou zomaar kunnen denken dat Hauerwas een uit de klei getrokken radicale dominee is. Maar vergis je niet. Hij praat op hoog niveau mee in het wijsgerig ethisch debat. Achter zijn provocerende uitspraken zit veel verfijnd denkwerk, waarbij hij bijvoorbeeld te rade is gegaan bij de vermaarde Alasdair MacIntyre (van het boek *After Virtue*). Ik geef op één punt iets van zijn gedachtegang weer. Dat betreft zijn pleidooi voor de kerk als een ‘community of character’. Met het gebruik van het woord ‘character’ komen we terecht op het terrein van de deugdethiek. De deugdethiek zegt: in de ethiek gaat het niet primair om goed handelen, maar om goed **mens zijn**, om karaktervorming. Zo benadert Hauerwas ook allerlei concrete problemen. Als het gaat om een christelijke visie op abortus is zijn eerste vraag: “Wat voor soort mensen zijn christenen?” Als je dat weet, kun je er achter komen hoe zij dienen om te gaan met abortus. Het is typerend voor de deugdethiek dat zij zichzelf deze vraag stelt: “Wat voor soort mensen zijn wij?” De betekenis van het ouderwetse woord ‘deugd’ laat zich verhelfen aan het werkwoord ‘deugen’. “Dat ding deugt niet!” zeggen we van een hamer waarbij steeds het ijzer van de steel vliegt. Een *deugdelijke* hamer is een hamer waarmee je uitstekend spijkers in het hout kunt slaan. Zo is nu ook een deugdzaam mens een ‘deugdelijk’ mens: een mens die in hoge mate is zoals de bedoeling is, zoals je verwachten mag. Het gaat dus om ‘goed mens zijn’ in de dubbele zin van het woord: een ‘moreel goed’ mens is een mens zoals de bedoeling is. Nu kun je alleen maar bepalen wat de bedoeling is voor een mens vanuit een narratief perspectief. Welk verhaal vertel je? Welk verhaal wordt verteld in de gemeenschap

waartoe je behoort? Vertel je het verhaal van de evolutie, waarin een mens deugt wanneer hij zich goed kan aanpassen? Vertel je het verhaal van de liberale samenleving, waarin een mens deugt als hij authentiek is en zijn eigen, hoogst individuele expressie vindt? Of vertel je het verhaal van de God en Vader van onze Heer Jezus Christus, waarin een mens deugt wanneer hij zich op die God richt? Het is duidelijk dat Hauerwas voor dat laatste kiest. Zijn stelling is, dat een mens alleen maar 'deugt' wanneer hij leert vertrouwen op God, de regie uit handen geeft, en het leven als een geschenk aanvaardt, en van vergeving leeft, en niet naar macht en geweld grijpt om de wereld te vernieuwen, maar leert hopen en geduld hebben. Het verhaal van de God van Israël en van Jezus Christus wil ons **karakter** vormen. Voor het avontuur waartoe God ons roept hebben we speciale deugden nodig, waaronder in de eerste plaats volharding, maar ook onderling vertrouwen, hoop, geduld, trouw.^{xx} (RA 64; Comm Char 127) Die vorming vindt plaats binnen de gemeenschap van de kerk. Want dáár leer je 'deugen': in de gemeenschap van de kerk *oefen* je het leven van vergeving, het geduldig zijn, de dankbaarheid. Binnen de gemeenschap krijg je ook *voorbeelden*. Vgl. Filippenzen 3:17:

Volg mij na, broeders en zusters, en kijk naar hen die leven volgens het voorbeeld dat wij u gegeven hebben.

Voor die oefening in karakter ben je volgens Hauerwas strikt op elkaar als christenen aangewezen. Want hoe kun je bijvoorbeeld leren *nederig* te worden in een gemeenschap waarin nederigheid als een *ondeugd* geldt? De gedachte dat je christen kunt zijn zonder de kerk acht Hauerwas niet alleen onaanvaardbaar, maar ook ondenkbaar. Zonder te leven in de gemeenschap die het verhaal van de God en Vader van onze Heer Jezus Christus vertelt, kun je niet het karakter ontwikkelen dat klopt op dat verhaal. Dat geldt al helemaal in een samenleving als de onze, die gestempeld is door het individualisme en liberalisme. In die samenleving vormt je karakter zich totaal anders dan in de gemeente van Christus. Als *community of character* is de kerk onmisbaar.

4. DISCUSSIE

Hauerwas is een provocerende theoloog. Daarmee roept hij tegenspraak op. Tegelijk wil hij onrustig maken. Ik ga op beide in.

Tegenspraak. Op een aantal punten kan het niet uitblijven dat Hauerwas wordt tegengesproken. Ik noem de volgende.

- a. Zijn massieve afwijzing van het Constantinianisme. Is het niet te gemakkelijk om te zeggen dat de kerk zijn handen moet aftrekken van politieke verantwoordelijkheid? Had Constantijn zijn ambt moeten neerleggen? Een belangrijk denker als Lesslie Newbigin stelt hier wezenlijke vragen.^{xxi}
- b. Zijn omarming van de deugdethiek. De Reformatie heeft die omarming op zijn minst gecompliceerd door 'de rechtvaardiging door het geloof alleen' centraal te stellen. Vooral Luther heeft erop gehamerd, dat het nieuwe leven van de heiliging niet kan inhouden dat een mens over de rechtvaardiging heen groeit. Vandaar zijn '*simul justus et peccator*'. Nu zou het te ver gaan om Hauerwas ervan te verdenken dat hij een karaktervorming bepleit waarbij de rechtvaardiging door het geloof niet meer

meedoet. Maar de vraag is wel, of hij haar *genoeg* laat meedoen. Anders gezegd: wekt hij niet te hoge verwachtingen met dat zware accent op karaktervorming? Helaas geeft de praktijk mede aanleiding tot die vraag. Zijn leermeester John Yoder is in opspraak gekomen vanwege seksueel grensoverschrijdend gedrag.^{xxii} Zelf heeft Hauerwas de huwelijkstrouw die hij bepleit, niet kunnen volhouden: hij is van zijn eerste vrouw, die een bipolaire stoornis had, na bijna twintig jaar huwelijk gescheiden. Hij is daar heel eerlijk over geweest en heeft er een boek over geschreven: "I wanted to remind people that I am a human being."^{xxiii} De vraag is wel of dat oog hebben voor de macht van de oude mens voldoende in zijn deugdediek verwerkt is.

- c. Kerk en wereld tegenover elkaar. Men ziet in Hauerwas' model een pleidooi voor de kerk als *tegencultuur*. Maar schilder je dan de wereld niet te zwart af, en de kerk te wit? Herman Dooyeweerd schreef over 'de antithese' de nog altijd behartigenswaardige woorden: "Zij is de onverzoenlijke strijd tussen tweeërlei beginsel, m die door heel het volk, ja, door heel de mensheid heengaat, en die geen veilige kaders van christelijke levensvormen eerbiedigt."^{xxiv} Miroslav Volf spreekt over 'een zacht verschil tussen kerk en wereld. Hij bedoelt daarmee dat er geen scherpe grens te trekken is, maar dat het beeld meer is dat van twee centra. Hij pleit voor commitment aan het centrum, aan wat echt telt in het geloof, zonder dat starre grenzen gefixeerd worden.^{xxv} Verder wordt erop gewezen dat de cultuur van de kerk op allerlei manieren is verbonden met de omringende cultuur.^{xxvi} (Paas, 66). Deze discussie wordt ook in onze eigen kerken gevoerd. Zo heet het in het rapport 'Ambt en homoseksualiteit': "De antithese tussen kerk en wereld is niet die tussen de kerk en de cultuur."^{xxvii}

Er is meer te noemen, maar ik ga nu naar dat 'onrustig maken'. Ik ga daarbij terug naar de laatste twee punten: de 'counterculture' en de deugdediek.

- a. **Counterculture.** Ik moet bekennen dat *ik* die reserves tegen de counterculture niet voel. Ik begrijp inmiddels wel beter waar ze vandaan komen. Ik snap nu ook waarom Ariaan Baan in een stelling bij zijn proefschrift het volgende poneert:

"Hauerwas' theologie kan niet gereduceerd worden tot een pleidooi voor een christelijke tegencultuur; het is een theologische reflectie op de wijze waarop Jezus Christus alle christenen roept om zijn getuigen te zijn en op hoe de Heilige Geest hen helpt om deze roep te antwoorden."

Uit het feit bijvoorbeeld dat Hauerwas zegt dat je je kinderen vooral naar een staatsschool moet sturen als je daarmee rassensegregatie bestrijdt,^{xxviii} blijkt dat hij zich niet zo dopers terugtrekt als wel eens gedacht wordt. Ook is de term 'contrastgemeenschap' niet simpelweg te identificeren met 'counterculture'. En toch – ik herken mij in wat Willimon schrijft in een Woord Vooraf op de 25^e druk van *Resident Aliens*, dat "arrogant kerkelijk triumfalisme" niet het grootste gevaar is voor Noord Amerikaanse Christenen."^{xxix} Ik zie momenteel de kerk eerder bedreigd door aanpassing aan de ons omringende cultuur dan door terugtrekking uit de cultuur. Ik vind dat de wereld helemaal niet meevalt, zoals in onze neo-calvinistische traditie is gesuggereerd. Ik ben onder de indruk van de analyse die MacIntyre en Hauerwas geven van de liberale samenleving en besef nu beter hoe wezensvreemd die samenleving is aan het evangelie. In onze cultuur kan ik me steeds meer voorstellen

bij het Bijbelse vreemdelingschap. Daarom raakt het pleidooi voor de kerk als contrastgemeenschap me, in het bijzonder wanneer dat zo welsprekend, humoristisch en doordacht gevoerd wordt als door Hauerwas.

- b. **Deugdethiek.** De bedenking die vanuit de reformatorische en vooral de Lutherse theologie kan worden ingebracht tegen Hauerwas' deugdethiek vind ik serieus te nemen. En toch – wat wordt het reformatorisch belijden gemakkelijk *intellectualistisch* verstaan. Zo van: “Door de geloofswaarheid aan te nemen dat wij door Christus bloed gerechtvaardigd worden, gelden we als rechtvaardigen.” Hauerwas boeit mij onder andere daardoor, dat hij de filosofie van Wittgenstein verwerkt heeft. Dat wil zeggen: hij doet iets met Wittgensteins nadruk op ons lichamelijke, communale bestaan, op het primaat van de levensvormen. Dit soort theologie vind ik een heilzame correctie op het altijd weer dreigende intellectualisme in onze traditie. Ik word door Hauerwas herinnerd aan de oudtestamentische gelovigen: de rechtvaardigen. Wat een prachtige term is dat eigenlijk. “Wat voor mensen zijn gelovigen? Rechtvaardigen.” Dat is deugdethiek, net zoals Paulus met ‘de vrucht van de Geest’ meer aanduidt hoe mensen zijn dan wat ze doen. In de tijd dat ik studeerde werd er met het volgende dilemma gewerkt: de leer of de Heer. Mensen die vooral in ethiek geïnteresseerd waren, die het om ‘de Heer’ ging, waren vaak niet geïnteresseerd in de leer. Daartegenover moest vooral de leer worden veilig gesteld, met als bijna onvermijdelijk gevolg dat het leven in navolging van de Heer in de schaduw kwam te staan. Bij Hauerwas ontkom je aan dat dilemma, doordat hij de leer ter sprake brengt in het kader van de narrativiteit.^{xxx} De leer hebben we nodig om het verhaal goed te vertellen. Maar vervolgens wil dat verhaal wel *ons* verhaal worden, en gaat het erom dat we opgenomen worden in het verhaal en er een rol in gaan spelen. Hier geen tegenstelling tussen ‘de leer’ en ‘het leven met de Heer’. En inderdaad: wat goed is het om dat leven met de Heer niet eenzijdig vanuit de geboden te benaderen, maar ook vanuit de vraag naar het karakter. Het is me de laatste tijd opgevallen dat in de vroege kerk voor die karakterontwikkeling ook zoveel aandacht is. Lees Augustinus maar. En wat mooi eigenlijk van Thomas van Aquino, dat hij geloof, hoop en liefde ziet als de drie kardinale *deugden*. Dat doet mij de vraag stellen of wij predikanten hier genoeg bij stil staan. Het gaat tegenwoordig veel om de ontwikkeling van onze competenties. terecht. Het gaat ook over de ontwikkeling van onze persoonlijke vorming – even terecht. Maar wordt bij die persoonlijke vorming ook onze christelijke karaktervorming betrokken. Krijg ik ook tools om mijn ongeduld af te leren? Mijn drift in goede banen te leiden? Deug ik als dominee, als mijn ondeugden ongemoeid worden gelaten? En kunnen we als christelijke gemeente niet een belangrijke slag maken wanneer we elkaar daarbij gaan helpen? Kortom: ik meen dat Hauerwas ons ook met zijn deugdethiek terecht onrustig maakt.

Ad van der Dussen, januari 2016

- i Zie vooral hoofdstuk 5 van Kennedy's boek, *De kerk als contrasterende gemeenschap*.
- ii G. Lohfink gebruikte de term reeds in 1982, zie Jürgen Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 42.
- iii Richard Hays, *The Moral Vision of the New Testament*, 196.
- iv George A. Lindbeck, *The Nature of Doctrine*, 19.
- v Vgl. Richard Heyduck, *The Recovery of Doctrine*, 29.
- vi Zie Heyduck, *Recovery*, 70. n
- vii Vgl. James K.A. Smith, *Who's Afraid of Relativism?*, 45.
- viii Vgl. Nancy Murphy, *Beyond Liberalism and Fundamentalism*, 111.
- ix Stanley Hauerwas en William H. Willimon, *Resident Aliens. A provocative Christian assessment of culture and ministry for people who know that something is wrong* (Expanded 25th Anniversary Edition 2014), 12.
- x Zie bijvoorbeeld het eerste hoofdstuk van *Resident Aliens*.
- xi Zie bijvoorbeeld Stanley Hauerwas, *Een robuuste kerk*, hoofdstuk 10.
- xii Hauerwas, *Een robuuste kerk*, 23.
- xiii Hauerwas, *Een robuuste kerk*, 214.
- xiv Hauerwas/Willimon, *Resident Aliens*, 120-122.
- xv Hauerwas, *Een robuuste kerk*, 23.
- xvi Hauerwas, *Een robuuste kerk*, 215.

xvii Hauerwas, *Een robuuste kerk*, 27.

xviii Hauerwas, *Een robuuste kerk*, 27.

xix Herman Paul en Bart Wallet, *Oefenplaatsen. Tegendraadse theologen over kerk en ethiek*, 46.

xx Hauerwas, *Resident Aliens*, 64; Hauerwas, *A Community of Character. Toward a Constructive Christian Social Ethic*, 127.

xxi Zie Richard J. Mouw, *The Challenges of Cultural Discipleship. Essays in the Line of Abraham Kuyper*, 21,22.

xxii Zie de recensie van Parush Parushev van het boek *John Howard Yoder: Radical Theologian* (J. Denny Weaver, rd.), in: *Soteria*, september 2015, 51

xxiii Zie de recensie van Jan Martijn Abrahamse van het boek *The Difference Christ Makes: Celebrating the Life, Work, and Friendship of Stanley Hauerwas* (Charles M. Colliers, eds) in: *Soteria*, september 2015, 64

xxiv Aangehaald bij W.H. Velema, *Solidariteit en Antithese. Een theologische peiling*, Apeldoornse Studies nr 13,

xxv Herman Paul en Bart Wallet, *Oefenplaatsen*, 130

xxvi Zo bijvoorbeeld Stefan Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, 65-67

xxvii NGK-rapport 'Ambt en homoseksualiteit: een Bijbels verantwoord perspectief?', 57.

xxviii Ariaan Baan, *The Necessity of Witness: Stanley Hauerwas's Contribution to Systematic Theology*, 47.

xxix Hauerwas/Willimon, *Resident Aliens*, 3

xxx Zie daarvoor ook bijvoorbeeld Alister E. McGrath, *The Genesis of Doctrine. A Study in the Foundation of Doctrinal Criticism*, 52-66